

TZVETAN TODOROV'UN YAŞAMI VE YAPITLARI

Prof. Dr. Zeynel KIRAN
Hacettepe Üniversitesi

Değerli konuklar bu sabah oturumunda, sizlere Fransız entellektüel çevrelerinin yaşayan önemli figürlerinden biri olan Tzvetan Todorov'u tanıtmaya çalışacağım. Aslında okurlar Todorov'u 2001 yılında **Metis** yayınlarından çıkan **Poetika'ya Giriş** ve Nedret Öztokat'ın çevirdiği, yine aynı yayınevinden çıkan **Fantastik** adlı yapıtlarıyla tanımaktadır.

Başlangıçta kendini bir yazınbilimci, göstergebilimci, yazınsal çözümleme uzmanı, kısacası edebiyat kuramcısı olarak kabul ettiren Todorov zamanla ilgi alanını yapısalcılıktan düşünce tarihine (Aydınlanma ve liberalizm), gündelik tarihten, toplumsal antropolojiye, belleksel tarihten resim çözümlemesine, siyasete dek genişletmiştir. Değişik söylemlere ilgi duymasına karşın, Todorov edebî söyleme hep ayrıcalık tanımıştır; çünkü edebiyat onun için dünyayı diğer söylemlerden daha iyi yorumlamaktadır. **İlyada, Binbir Gece Masalları** bizimkinden tümüyle farklı koşullarda ve farklı topluluklar için yaratılmasına karşın bu yapıtlarda dünya görüşümüzü yenileyecek, zenginleştirecek öğeler buluruz. Onun için de edebiyatsız bir dünya çok sıkıcı, edebiyatsız bir yaşam da çok yavan olurdu.

Kısaca değinmek gerekirse, Todorov'un yaşamında iki evre söz konusudur. Birincisi Bulgaristan'da geçirdiği çocukluğu ve gençliği, ikinci evrede Fransa'ya yerleşmesidir.

Todorov **Biz ve Ötekiler** adlı yapıtında "kötülüğün ne olduğunu Sovyet rejimi altındaki Bulgaristan' da öğrendim. Bu kötülük yokluktan, mağazaların önündeki kuyruklardan, kaynaklanmıyordu; bu daha çok idealler arasındaki çelişkiden ve bu idealleri ayaklar altına alan bir toplum gerçeğinden kaynaklanıyordu" demiştir. Özgürlük, eşitlik, adalet, doğruluk kavramları polis ve güvenlik güçlerinin sahip olduğu sınırsız güç, kayırmacılık, baskı, göze batan çelişkileri örtmek için bir kılıf olarak kullanılıyordu. İşte Todorov'un ilk

gençliği böyle bir ortamda şekillenir. Todorov, yüksek öğrenimini Sofya üniversitesinde Slav dilleri üzerine yaptıktan sonra 1963 yılında Fransız Hükümetinin burslusu olarak Paris'e gelir. Paris'de her şey değişecek mi? Ne yazık ki hayır. Bu kötülük olgusu neredeyse katmerlenir. Bir yanda, insan haklarının evrenselliği savaşlar ve sömürgeci rejimler için bir güvence oluştururken öte yandan, Parisli entellektüeller uygulamaya koymaya çekindikleri etnik ve politik düşüncelerini söylem düzeyinde sergilemektedirler. Todorov söylemek ile yapmak arasındaki uçurumun ne denli aşılmaz olduğunu gözlemler. Kısacası ona göre, bu entellektüeller tam bir "küçük burjuva" yaşamı sürüp, ideal bir devrimciliği referans alıyorlardı.

Doğuda sahte, yapmacık bir insancılık (hümanizm), Batıda sömürgeciler için insancıl (hümanist) bir kandırmaca. Paris'te devrimci-sosyetik bir insancılık hüküm sürmektedir. Tüm zamanını verdiği insanbilimlerine gelince, hümanizm bu bilimler için, kültürel farklılıkları yok saymak için uygun bir yoldu, bu yol da tarafsızlık ve nesnellik adına benimseniyordu. İşte Todorov bu iki evrenin sentezi bir entellektüeldir.

Az önce değindiğim gibi, Todorov 1963 yılında Fransız Hükümetinin burslusu olarak Paris'e gelir ve kısa sürede Fransız entellektüel yaşamının bir parçası olur. Aynı yıl burs alan öğrenciler arasında Julia Kristeva ve Tahsin Yücel de vardır. Bulgaristan'daki yaşamında Marksizm ve Stalinizm'i çok yakından tanıyan ve yaşayan Todorov, çağdaşları felsefeci Glucksmann, Bernard Henri-Lévi, Finkielkraut gibi entellektüellerin düşüncelerinde yer eden Maocu sapmalardan hep uzak durur. Araştırma yapmak, ders vermek için uzun süre A.B.D.'de yaşayan Todorov, böylece hem eski ve yeni Avrupa'yı hem de A.B.D.'yi tanıma olanağı bulur. O dönem için bu gerçekten çok önemli bir fırsattır.

Todorov'un yapıtlarına baktığımızda, entellektüel yaşamının aşamalarını görürüz. Dilbilimden edebiyata, antropolojiden tarihe, felsefeden politikaya dek değişik alanlarda otuzun üzerinde yapıt vermiştir. İlk çalışmalarını, yakın zamanda yayınladığı yapıtlarının ışığı altında okursak, bu otuzu aşkın yapıtın bir bütünlük oluşturduğunu görürüz. Entellektüel yaşamındaki birinci ve en önemli olgu 1963 yılında Paris'e gelişi, ve 1970 yılına dek edindiği birikimlerdir. Örneğin Roland Barthes'ın yönetiminde yaptığı doktora tezi. Bu tez 1967 yılında Larousse yayınevi tarafından **Littérature et signification** (Edebiyat ve Anlam) başlığıyla yayınlanmıştır. Yine bu arada **Recherches sémantiques** (1966) adlı derginin birinci sayısına; sözcelem kuramını inceleyen o ünlü **Langages** (1970) dergisinin on yedinci sayısına katkıda bulunur. Yine 1970 yılında, Gérard Genette ile birlikte **Poétique** dergisini çıkarırlar. 1968

yılında dilbilimci Oswald Ducrot, antropolog Dan Sperber, psikanalist Moustafa Safouan, filozof François Wahl ile birlikte **Qu'est-ce que le structuralisme** adlı ortak yapıtı çıkarırlar. 1969'da Mouton yayınevinden **Grammaire du Décaméron**'u ve nihayet 1970 yılında **Introduction à la littérature fantastique** adlı yapıtını yayınlar. Bunun dışında, Todorov Fransa'ya gelişinden iki yıl sonra 1965'de Philippe Sollers'in çıkardığı **Tel Quel** dergisinde Avrupa'da ilk kez **Rus biçimcilerinin** metinlerini çevirip tanıtır; daha sonra Roman Jakobson'un önerisi, yardımı ve önsözüyle, Gérard Genette'in katkısıyla **Rus biçimcilerinin** toplu metinlerini yayınlar. **Rus biçimcileri** 1984 yılında **Critique de la critique** adlı yapıtının yayınlanmasına dek Todorov'un yapıtlarında yerini korur. Bu sayade Fransız entellektüelleri Bakhtine'i tanır ve onun geliştirdiği söyleşimliliğin (dialogisme), çoksesliliğin (polyphonie) farkına varır.

1972 yılında Oswald Ducrot ile birlikte yayanladıkları **Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage** başlıklı yapıttan sonra, Todorov bu birinci dönemde edindiği betimsel ve analitik bakış açısını bir kenara bırakarak edebiyat söylemini aşan, başka söylemlere açılan (örneğin **Théories du symbole**, Simge Kuramları) toplumsal nitelikli başka bir bakış açısı benimser. Bu tutum yaşamında bir dönüm noktası olur. Artık onu birinci derecede ilgilendiren araç değil bu aracın nasıl kullanılacağı sorunudur. Kısacası, Todorov artık anlamın teknik yanlarıyla değil de anlamın kendisiyle ilgilenmeye başlar. Böylece Todorov ilgi alanını ideolojiler tarihine, siyasal ve ahlaki değerlerin incelenmesine kaydırır. Bu arada mesleki ilgi alanıyla kendi kimliği arasında bir yakınlaşma doğar; çünkü Todorov de herkes gibi, yaşadığı dönemin ve toplumun bir öznesidir. Daha sonraki yıllarda uzun bir süre kültürler karşılaşması, teklik ve çoğulculuk arasındaki gerilim üzerinde çalışır. Bu birikimleri sonucu önce, **Amerika'nın Fethi**'ni (**La Conquête d'Amérique**, 1982) daha sonra **Biz ve Ötekiler**'i (**Nous et les autres**, 1989) yayınlar. Hep anlatsal ya da ideolojik metinler aracılığıyla ele alınan bu sorunsal, doğrudan moral ve politik felsefeye bağlı yeni bir sorunsalı beraberinde getirir. Bu çerçevede **Face à l'extrême** (1991), **Éloge du quotidien** (1993) (Günlük Yaşama Övgü; 17. yüzyıl Hollanda Resmi Üzerine Bir Deneme), **Une tragédie française** (1994) (**Bir Fransız Trajedisi**), ve (**Éloge de l'individu** (2000), (Bireye Övgü; Rönesans Resmi Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtlarında sıradan erdemler ile kahramanlara özgü erdemler arasındaki karşıtlığı, **Les morales de l'histoire** (1991, Tarihten Dersler) ve **Au nom du peuple** (1994, Halk Adına) adlı yapıtlarında demokrasi ile despotluk arasındaki karşıtlığa dikkat çeker. Aslında Todorov, **Amerika'nın Fethi** adlı yapıtında kendisine amaç edindiği programı daha tamamlayamamıştır. Bu amaç

değişik insan grupları arasındaki farklılık sorunsalını incelemekti. Bu sadece **Biz ve Ötekiler** arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda “ben ve öteki” arasındaki ilişkileri de içeriyordu. Böylece Todorov’un entellektüel yaşamında yeni bir alt-aşama başlıyordu. **La vie commune, Essai d’anthropologie générale** (1995, **Ortak Yaşam, Genel Bir Antropoloji Denemesi**) adlı yapıtında bu kez ben ve öteki ilişkisini ele alır.

Son kitaplarından biri **Yeni Dünya Düzensizliği** başlığını taşımaktadır. Bir Avrupalının yaşadığımız dünyaya ilişkin düşünceleri kendi düşüncelerimizi düzene koymaya yardımcı olabilir. Yüz sayfalık bu kısacık kitapta Todorov, zaman zaman kendimize sorduğumuz Irak savaşı, Amerika’nın yalanı, Birleşmiş Milletler Örgütünün zaafı, Avrupa’nın bölünmesi, Arapların küçük düşürülmesi, İslam fanatizmi, Fransızların başkaldırısı, geleceğin belirsizliği konusundaki sorunlara yanıt vermeye çalışır. Bunun dışında Avrupa ordusunun kurulması, Avrupa Birliğinin genişlemesi gibi sorunlar üzerinde düşüncelerini dile getirir.

İşte bu çok yönlü bilim adamının en temel özelliklerinden biri de Fransa’da bir yabancı olmasına karşın, Fransa’ya sadece bilgi getirmemiş, aynı zamanda Fransız edebiyatının, dolayısıyla diğer edebiyatların nasıl farklı, başka bir biçimde okunabileceğini de göstermiştir.